

Artikelarkiv Arvesølv 2006

Et vemodigt farvel

af Morten Eriksen

Dengang og nu

Her ved årsskiftet er det så slut. Vor arealmæssigt uanselige kommune, hvis grænser også er sognets, indgår i den nye Kerteminde kommune efter 165 år som selvstændig administrativ enhed.

Og det er jo ganske bemærkelsesværdigt, for bortset fra en række forstadskommuner i Københavns amt, er det i resten af landet kun Vissenbjerg og Munkebo der har denne sjældne status. Vissenbjergs "grænser" er helt uændrede, mens der for Munkebos vedkommende skete en mindre regulering i 1935. Så det er absolut en stor begivenhed i vor lokale historie.

Historisk set har Munkebo jo allerede gennemlevet to store omvæltninger: Udsiftningen i årene efter 1796-97 – som andre landsogne dog også oplevede – og etableringen af Lindøværftet i årene efter 1956. Men medens disse to på dramatisk vis vendte op og ned på sognefolkenes fysiske omgivelser, er der her fra 2007 tale om en mental omvæltning, som vi herboende skal igennem.

Historien om Munkebo kommune begynder i 1842. Så lad os foretage en lille virtuel rejse og forestille os hvordan der så ud dengang.

Bebyggelsen i det lille sogn udgjordes af et par snese gårde og et væld af husmandssteder og småhuse, flere steder sammenbyggede, og strakte sig fra Dræby Fed og Syvstjernen til Munkebo Mark nord og øst for sidstnævnte by.

Midt mellem de to landsbyer, ret isoleret ved den grusbelagte og hullede Kerteminde-Odense landevej, lå den nybyggede fællesskole fra 1830, som børn på små og større ben måtte vandre til. Det nye, lave pyramidetag på kirken havde folk nok på dette tidspunkt vænnet sig til, og lyden af den lige så nye klokke har formodentlig været en ringe trøst for sognets fattige, som hvert kvartal modtog offentlig hjælp her.

For der var uforholdsmæssigt mange fattige i sognet, folk uden jord og eget hus som måtte bo til leje og leve af tilfældigt sæsonarbejde eller fiskeri. Overalt lugtede der af dyr, mennesker og røg fra mange skorstene. På kroen fra 1826 kunne kun rejsende få hvile, mad og drikke – det sidste overholdtes dog ikke – og forretninger fandtes selvfølgelig slet ikke.

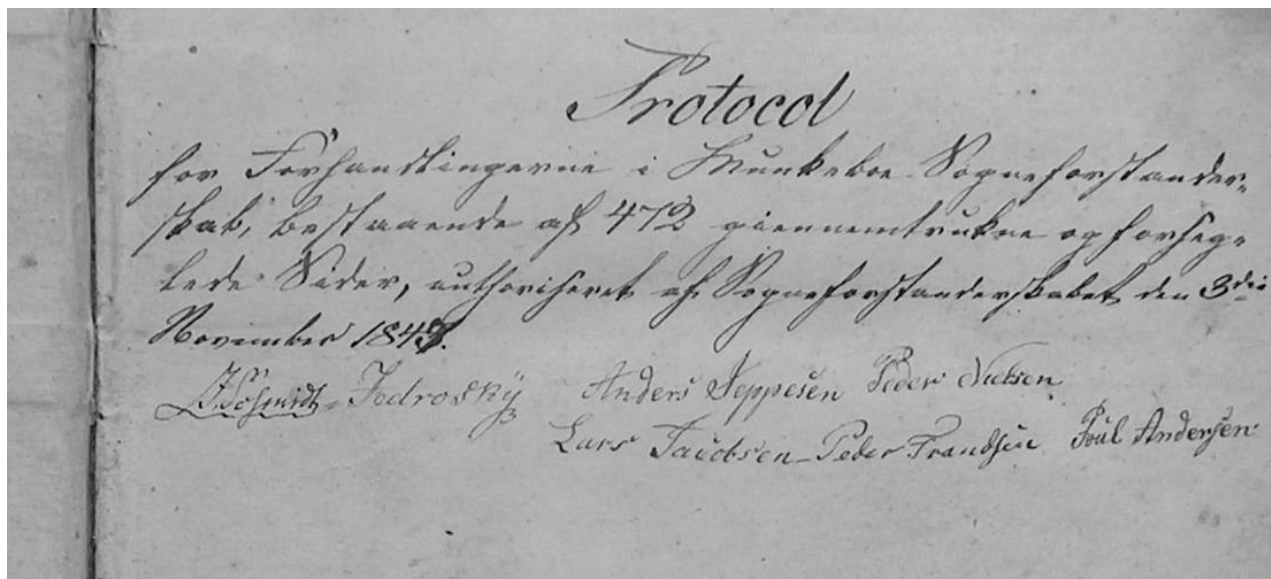
I hele sognet boede der iflg. folketællingen i 1840 881 personer. 62 af disse (ca. 7 %) havde nået at leve over 60 år, og kun 13 (ca. 1,5 %) var 70 eller over. Sognets to allerældste, Sidsel Hansdatter, Dræby Fed, 82, og aftægtsgårdmand Rasmus Hansen, Dræby, 92 år, døde dog begge i løbet af 1840.

Det kræver ikke megen fantasi at forestille sig hvor højt datidens beboere ville spærre øjnene op hvis de kunne opleve sognet anno 2006. Kun dele af vejføringen, kirken og ganske få tilbageværende bygninger ville de kunne genkende, når de i deres træsko måtte springe for livet for de selvkørende vognes afsindige fart.

Selv præstegården var væk – den brændte nemlig sammen med den nærliggende Møkjærgård samt en stor del af husene på kirkepladsen og Fjordvej ved den store brand i oktober 1842.

Fra sogneforstanderskab til byråd 1842-2006

Det var i dette Munkebo at sognet, i lighed med 1020 andre landsogne, nu fik ny status som sognekommune med anordningen om landkommunevæsenet fra 1841. Baggrunden var dels bondestandens frigørelse, dels reformpresset på enevælden som styreform. At man valgte de ældgamle sogne som administrativ enhed skyldtes, at kirken var det samlende midtpunkt for befolkningen, og at præsten

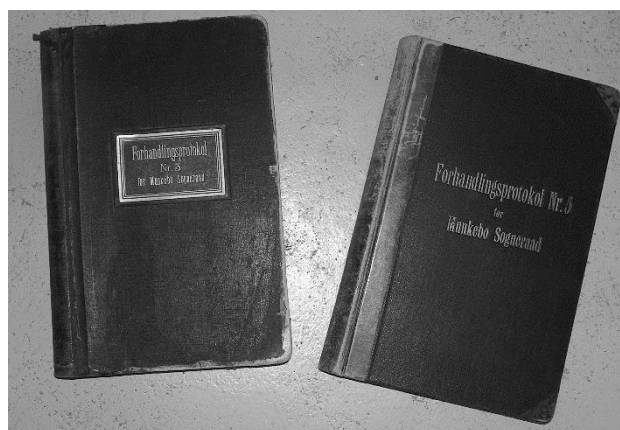
Alle Munkebos forhandlingsprotokoller helt fra 1842 er bevarede. Her er forsiden af den første protokol for sogneforstanderskabet fra november 1841 med medlemmernes underskrifter

fra gammel tid, senere suppleret af den lokale godsejer, hidtil havde udført centraladministrationens opgaver lokalt.

Til at administrere de nye sognekommuner oprettedes sogneforstanderskaber, hvis opgaver skulle være fattig- og skolevæsen, med amtet som kontrollant, samt tilsyn med og anlæg af sognets biveje. Betegnelsen siger jo en del om datidens skarpe classeskel. Landbefolkningen var "almue" og kunne endnu ikke tage vare på sig selv. Så sognepræsten, og godsejeren, her i sognet pastor Hans Seest Holm og Johannes Schmidt, Østergård, var fødte medlemmer. De øvrige forstandere var 4-9 personer, valgt af formuebesiddere og jordejere med mindst 1 td. hartkorn, her i sognet formodentlig 50-75 personer.

Men efter 1849 blæste nye demokratiske vinde. Det resulterede i et nyt valgssystem i kommunerne. Sognepræstens og den lokale godsejers fødte medlemskab afskaffedes. Førstnævnte havde dog til 1867 fortsat sæde og stemmeret i sognerådet hvad fattig- og skolesager angik.

Alle folketingsvælgere, og det ville efter 1849 sige mænd over 30 år med egen husstand, fik nu valgret. De skulle dog have boet i kommunen mindst et år og betalt deres skat. Men disse vælgere valgte kun 3 af sogneforstanderskabets nu 7 menige medlemmer, den såkaldte

To af Munkebos bevarede ældre protokoller. Takket være dem har vi bl.a. navnene på samtlige "sognerødder" siden 1842

"mindre halvdel". De øvrige 4, "den bedre halvdel" valgtes af den højstbeskattede femtedel af vælgere. Da valgperioden var 6 år, skulle der altså ved valgene hvert 3. år være nyvalg af enten 3 eller 4 medlemmer.

Valgtryk var sikkert uundgåeligt, for valgene var til 1901 mundtlige og åbne. De blev forkyndt ved kirkestævnet og blev formodentlig afholdt ved skolen, fra 1880 fattiggården, som var sognets eneste kommunale bygning.

Den "almindelige" vælgerskare var nu blevet udvidet til ca. 15 %, svarende til folketingsniveau, men den højstbeskattede femtedel, ca. 3-4 %, kunne – da stemmeprocenten og den politiske interesse også var højere her – sagtens sikre sig magten i rådet.

I 1867 justeredes systemet en smule. Den vigtigste ændring var at sogneforstanderskaberne nu blev til sogneråd. Og man kunne, i modsætning til i købstæderne, hvor borgmesteren stadig var kongeudnævnt, selv vælge formanden. Det fortæller jo lidt om den status landdistrikterne havde. Her var det mindre farligt at liberalisere. Endvidere faldt sognepræstens udøvende myndighed i fattig- og skolesager bort. Men han var stadig født formand for skolekommissionen, som skulle føre tilsyn med skolerne og lærerne.

Dette system kunne ikke overleve det nye århundredes krav om reformer af hele det politiske system. Og den kommunale valglov i 1908 var i den henseende et kæmpeskridt fremad. Skellet mellem de to vælgerklasser afskaffedes – en sejr for reformpartiet Venstre - og kvinder og tyende fik valgret med virkning fra marts 1909, hvorefter valgene altid afholdtes hvert 4. år i denne måned.

Om almindelig valgret i moderne forstand var der dog ikke tale, idet ydelsen af kommuneskat fortsat skulle være en betingelse for valgret. Og det var selvfølgelig også stadig en betingelse at man ikke havde modtaget offentlig hjælp. Valgretsalderen blev nedsat fra 30 til 25 år. Antallet af sognerådsmedlemmer ændredes ikke, det var fortsat 7.

Valgretsudvidelsen betød at 76 % af mændene og 62% af kvinderne nu havde kommunal valgret. Skatterestancer og bopælspligtkravet forklarer at procenterne ikke var højere. Først i 1961 blev de sidste rester af valgretsindskrænkning i øvrigt helt fjernet.

I 1950'erne kom de over 100 år gamle sognekommuner under pres. Afvandringen fra landbruget tømte sognene for indbyggere, det nye industrisamfunds krav om mere uddannelse og specialisering kunne sognekommunernes landsbyskoler ikke honorere, og købstadskommunerne kunne ikke leve med skatteyderflugten til de langt billigere sognekommuner lige uden for døren.

Efter 10 års udvalgsarbejde blev kommunalreformen vedtaget i 1968 med virkning fra 1970. Den ophævede det gamle skel mellem købstads- og sognekommuner, som nu stilledes ens under navnet primærkommuner. Sognerådene blev til byråd og formanden til borgmester, og sådan har det været lige til nu, hvor kommunerne igen er blevet for små.

Bo Bojesens tegning fra 1954 viser de små kommuners problemer med strømmen af love og cirkulærer.

Kommunens størrelse

Munkebo Kommunes areal har altid været forholdsvis lille. Og selv de 6 inddæmninger af Odense Fjord ved Dræby i årene fra 1818 til 1874, som øgede arealet fra 13 til 19 km² har ikke forrykket dette billede. En lidt større tilvækst var sket, såfremt Krigsministeriet i 1876 ikke havde stoppet de fremskredne planer om en inddæmning af Kertinge Nor. Men i 1935 blev kommunen 95 m² større, da en ejendom på Bregnørvej flyttedes fra Drigstrup til Munkebo kommune.

I 1960'erne kunne Munkebo jo have delt skæbne med næsten alle landets sognekommuner, som nu skulle sammenlægges til større enheder eller indgå i en købstadskommune. Men Munkebo undgik sammenlægning af flere grunde. Anlægget af Lindøværftet medførte en 7-dobling af indbyggertallet på ganske få år med deraf følgende stærkt forbedret skattegrundlag. Derved nåede man op på de ca. 5000 indbyggere, som man anså for tilstrækkeligt for en levedygtig kommune.

Men alligevel kunne det være gået anderledes. I 1962 ønskede Munkebo en bid af Drigstrup kommune, som ellers var på vej til Kerteminde, men efter en afstemning i 1963 foretrak Drigstrupfolkene dog Kerteminde. Og et ønske fra de venstreorienterede partier i Kerteminde om, at også Munkebo skulle indgå i den nye store Kerteminde kommune i 1966 strandede på frygten for at det borgerlige flertal der så ville komme i fare. Og måske spillede det historiske nid også ind?

Opgaver, indtægter og udgifter

Her i Munkebo er vi så heldige, at alle protokoller for både sogneforstanderskabet og sognerådet er bevaret helt fra 1842. De blev fra 1897 opbevaret i et nyindkøbt skab i sognelokalet. Og de er en enestående kilde til at følge de store og små lokale sager, som kom på rådernes dagsorden. Og opgaverne for lokalstyret var oprindeligt forholdsvis enkle: Med amtet som kontrolinstans skulle det sørge for de fattige og skolevæsenet samt føre tilsyn med sognets veje, områder som den dag i dag hører til kommunernes kerneydelser.

Midlerne hertil var som i dag beskatning. Men indkomstskat blev først indført i 1903, så før den tid var det kun fast ejendoms- og formuebesiddere der måtte punge ud til skolen og de fattige. Herudover skulle nogle skatteydere også aflevere naturalier til fattigforsørgelsen og træde til med heste, vogne og arbejdskraft ved kommunens anlægs- og reparationsopgaver. Et eksempel herpå er at vedligeholdelsen af legepladsen ved fællesskolen, bygget i 1830, var delt mellem Munkebo- og Dræbymændene, som havde ansvaret for hver sin halvdel.

Mange af disse ydelser afløstes dog i løbet af 1800 tallet i stigende grad af penge, som var lettere at administrere. Men mange arbejdsopgaver, f.eks. snekastning, udførtes til ganske langt op i 1900-tallet af borgerne, ledet af en snefoged. Gårdmanden på Tornø, som hidtil havde været fritaget, blev således i 1929 pålignet 4 dage "i omgangen", fordi øen var blevet landfast.

Når man studerer de ældre protokoller, er det først og fremmest de små og dagligdags administrative problemer der fylder: Ansøgninger om hjælp, uendelige sager om fattigforsørgelse og hvilket sogn der havde pligt til at betale. Som eksempel følger en typisk sag fra 1886: *"Der forelå en Skrivelse fra Fredericia Fattigudvalg, der meddelte, at den hersteds forsørgelsesberettigede Skomagersvend H. B.'s økonomiske Tilstand er saaledes, at de have maattet tilsige ham en ugentlig Hjælp af 3 Kr. og til Husleje 3 Kr. maanedlig, samt formente at denne Understøttelse endda ikke er tilstrækkelig, men at han og Familie maatte hjemsendes. Da Sogneraadet ikke vilde tilstaa ham en større Understøttelse vedtoges det at forlange ham og Familie uopholdelig hjemsendt."*

Herudover er der klager over skatteansættelse, sager om man opfyldte betingelserne for at blive optaget på valglisten, tørv, brændsel og udstyr til skolerne, lærernes forhold, ændring af skoledistrikter, vedligeholdelse af skoleveje osv. Men man sad tungt på pengekasen. Der blev ikke ruttet med de sparsomme midler.

I løbet af 1900-tallet afspejler protokollerne, at antallet af love og bestemmelser som sognerådet skulle administrere, blev flere og mere komplicerede. Specielt da den gryende velfærdsstats mange nye og forbedrede regler på det sociale område efter 1933 skulle føres ud i livet på lokalt plan.

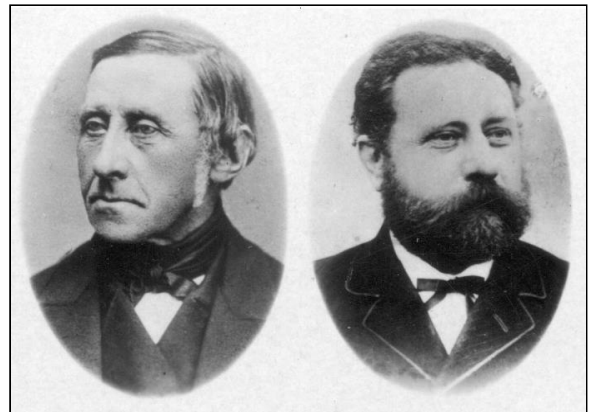
Og med velfærdsstatens etablering fra 1960'erne og fremefter, øgedes presset på de offentlige kasser hver gang folkettinget vedtog nye love, som kommunerne skulle administrere, specielt efter kommunalreformens decentralisering og omflytning af det offentliges mange gamle og nye opgaver.

Kommunalpolitik

På grund af det med moderne øjne meget udemokratiske valgsystem før 1908, sad gårdmændene meget tungt på magten i sognerådene i denne periode, også i Munkebo, og dette ændredes ikke så forfærdelig meget før i 1962.

Fra 1856-1862 og 1892-1899 var far og søn, førstelærerne Christoffer og Theodor Wiibroe sognerådsformænd, og fra 1942-43 indehavedes embedet af fiskerifoged Peder Johansen (som trådte til ved formandens død), men bortset herfra var formændene i hele denne lange periode gårdmænd.

Frem til o. 1900 var egentlige partidannelser i moderne forstand i sin vorden, så vi kender ikke sognerådsmedlemmernes politiske observans i denne periode, men sognerådet i Munkebo har givetvis haft både Venstre og Højre tilhængere. Der var jo som bekendt både et Venstre og et Højre forsamlingshus i sognet.

Far og søn, C og T. Wiibroe, der begge var førstelærere og sognerådsformænd.

Da Venstre jo overvejende var landbrugets og landboernes parti, må man gå ud fra at de fleste sognerådsmedlemmer har tilhørt dette parti. Men det vides at ovennævnte Theodor Wiibroe var højremand, da han var en af initiativtagerne til forsamlingshuset i Dræby.

Før den mere demokratiske valgordning fra 1908 hørte det til undtagelserne at andre personer end gårdmænd blev valgt ind i sognerådet. Men også industrialiseringen betød at andre nu fik mulighed for at markere sig. Ved det første valg efter den nye ordning i 1909 indvalgte således to fiskere, en vejmand og en husmand, der også var fragtmænd.

Disse nye repræsentanter efter 1908 var ofte medlemmer af landets to nye opkomlinge på den politiske scene, Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre. Det første parti fik stor opbakning af sognets fiskere, det sidste af de mange husmænd, hvis antal blev stærkt forøget da husmandskolonien Trellerup etableredes efter 1921. Men dette parti har ellers ikke været livskraftigt her i kommunen.

Munkebo Sogneråd 1922, 6 gårdmænd og 1 tækkemand. Forrest i midten gdr. Anders L. Andersen, den første og eneste konservative sognerådsformand. Bagerst f.v. gdr. Niels Pedersen, gdr. P.K. Pedersen, tækkemand Peder Hansen og gdr. Laurits Nielsen. Forrest t.v. uddeler Th. Pedersen? og yderst t.h. gdr. Th. Thomsen.

Grundlæggelsen af Lindøværfet fra 1956 medførte et politisk systemskifte i sognet, som også betød at Dræby nu blev klart underrepræsenteret. Ved valget i 1962 fik Socialdemokratiet og SF flertal i rådet, som samme år var blevet udvidet fra 7 til 11 medlemmer.

To radikale politikere, husmoder Karen Andersen, Dræby Fed, den første kvinde i sognerådet, og forpagter og sognerådsformand Vilhelm Pedersen, Bakkegården, den første og eneste radikale på denne post.

Og for kun 4. gang i sognets historie blev en ikke gårdmand, tømrer Axel Jørgensen, oven i købet nyvalgt, sognerådsformand. Fra 1978, hvor rådet udvidedes igen, til 13 medlemmer, har Socialdemokratiet haft flertal alene.

Selvom kvinderne fik valgret i 1908, skulle man dog helt hen til 1946, før den radikale Karen Andersen fra Dræby Fed som første kvinde i en enkelt periode fik sæde i rådet. Munkebo var dog her næppe atypisk. For kvinderne tog deres store og særdeles samfundsnyttige tørn i hjemmet og overlod den politiske scene til mændene.

Vi skal hen til 1962 før en kvinde igen kom ind, husmoder Anny Petersen, den første socialdemokratiske kvinde i rådet. Men først i 1974, hvor kvindens rolle var

under forandring, valgtes der 2 kvinder ind, sparekasseassistent Kätthe Christensen, Socialdemokratiet, og lærer Birte Neerup, den første venstrekvinde i byens råd. I ingen valgperiode siden har der dog været mere end 5 kvinder repræsenteret.

Enkelte sognerådsformænd/borgmestre har regeret byen så længe at de næsten kan smykke sig med den lidt problematiske betegnelse "sognekonge". Rekorden her har Axel Jørgensen (1962-1990), fulgt af Palle Hansborg Sørensen (1990-2006), i. ø. den 3. lærer på posten, gårdejer Niels Hansen, Bakkegården (1877-1892), gårdejer Anders Laurits (Møllegård) Andersen, Ejershåb (1918-1933) og gårdejer Ejnar Edvardsen, Fjordgården (1943-1957).

Når det gælder menige medlemmer kan ingen slå Tage Simonsen, SF (1974-2006) og fiskerifoged Peder Johansen (Socialdemokratiet (1925-1957).

Alle de 4 "gamle" partier har siddet på borgmesterposten, det Konservative Folkeparti og Det Radikale Venstre dog kun repræsenteret ved en person, nemlig ovenfor nævnte Anders Laurits (Møllegård) Andersen (1918-1933) og forpagter Vilhelm Pedersen, Bakkegården (1933-1942).

Det bør til slut nævnes at også i det demokratiske system efter 1867 har hovedgården Østergård medvirket. Fra 1868-1874 var Carsten Jessen, forpagter på Østergård, formand, og fra 1982-1991 og 1994-1998 var ejeren, Mariann Fischer Boel, medlem af byrådet.

Styring – hvorfra og hvordan?

Både sogneforstanderskaberne og sognerådene holdt møder 6-9 gange om året. Hvordan disse er foregået, kan man kun gisne om. Formanden har givetvis haft det store ord, da han var den som modtog og bearbejdede de indkomne sager, både fra myndigheder og borgerne.

Atmosfæren har sikkert været særdeles uformel omkring det slidte bord. Så sent som i 1950 hedder det i referatet: *"mødet hævet på grund af ølmangel og skolelæreren ønskede at komme hjem"*.

Af større udfordringer gennem årene kan nævnes inddæmningssagerne, anlægget af Kertemindebanen, skolebyggeri og de forsyningsproblemer som de to verdenskrige medførte. Men det er karakteristisk at de lokale politikeres allerstørste udfordring kom i det gamle sogneråds allersidste år.

Gennem hele perioden fra 1842 havde kommunen været styret af mænd med 7 års skolegang, trænet i foreningsarbejde og livets (hårde) skole, som skulle tackle opgaverne via rådets tomands udvalg.

Men anlægget af værftet på Lindø i slutningen af 1950'erne vendte op og ned på alt i det gamle landsbysamfund og stillede Munkebos ret uprofessionelle sogneråd over for svære problemer i forhandlingerne med koncernens drevne folk, hvor der skulle tages stilling til skolebyggeri, nye veje, kloakering og boligkvarterer.

Det faldt i gårdejer og sognerådsformand Herluf Nielsens lod at tackle disse problemer. Han var oppe mod endda meget stærke kræfter, men prøvede på bedste vis at forsvare landsbysamfundets interesser. Men allerede fra 1930'erne havde det dog stået klart at man i takt med flere og mere komplicerede sager måtte have administrativ hjælp.

Herluf Nielsen, Venstre, den sidste gårdmand på formandsposten.

Så i 1942 ansattes sognets første embedsmand, kommunekasserer eller kæmner, Thorkild Ry, som fik både bolig og kontor i den just indkøbte kommunalbygning, datidens "rådhus", Fjordvej 183. Hans løn fastsattes til 3500 kr.

På denne adresse indrettedes også et sognerådslokale og også sognebiblioteket fra 1937 flyttedes hertil fra dets hidtidige placering i fattiggården, nu kaldt alderdomshjemmet. Ry tog sin afsked i 1962, samme år som antallet af kommunalt ansatte var steget til 8.

Men på det tidspunkt var kommunalbygningen i den vestlige ende af Fjordvej blevet for lille og i 1958 erstattet af den tidligere forskole på Fjordvej 4 i den anden ende af Fjordvej. Få år efter, i 1970, medførte kommunalreformens krav til lokalstyret at det var nødvendigt med et rigtigt rådhus, indviet i 1973, og antallet af offentligt ansatte svarer i 2006 til ca. 400 fuldtidsstillinger.

Kommunikationen mellem formanden og rådets medlemmer fungerede fra 1800-tallet pr. bud. Først i 1932 fik man egen telefon i lokalet og formanden en skrivemaskine. Den kostede den nette sum af 250 kr., mere end en månedsløn for langt de fleste. Rådsmedlemmerne var oprindeligt ulønnede, men på et tidspunkt blev formandsposten lønnet. I 1927 med 1000 kr. årligt. Til sammenligning var vejmandens årsløn omkring 2500 kr.

Oprindeligt var det rådsmedlemmernes ansvar at få skatterne ind hvis folk ikke selv afleverede dem. Det lyder drastisk, dog skal man huske at langt fra alle skulle betale, og at den sociale kontrol i det meget tætte samfund var høj. Men i begyndelsen af 1900-tallet blev hvervet som skatteopkræver udbudt i sognet, og i 1955 blev mælkehandler Svend Holmsgaard sognets første pantefoged.

Omkring valgene var der altid livlig aktivitet. Det var sognerådet, som kontrollerede hvem der havde valgt. Det medførte ifølge protokollerne ofte problemer, specielt før 1908, hvor man skulle afgøre hvorvidt bestemte personer var tyende, som derfor kunne nægtes optaget på valglisten. Og det kunne der i høj grad gå politik i. Valgene afholdtes i øvrigt ved sognerådslokalet i skolen, den senere fattiggård, i hvert fald i 1800-tallet. Det er uvist fra hvornår de afholdtes i forsamlingshuset, men fra 1966 flyttedes valghandlingerne til den nyopførte Troelskærskole, hvor de er foregået lige siden, fra 1987 i november.

"Kommunalbygningen" fra 1942 til 1958 og sognerådets nye bord fra 1964 – der skulle efter 1962 være plads til 11 – nyder nu sit otium i lokalarkivet.

Hvad så Munkebo?

Det gamle Munkebo var som andre landsogne et tæt samfund, hvor alle kendte næsten alle de andre 800-1000 medborgere og deres situation. Det lyder rart og idyllisk, men gav selvfølgelig mange problemer dengang før 1933, hvor offentlig hjælp ikke var en ret, men helt overladt til sognerådets skøn. Og at gårdmændene i mange år sad på magten kunne også give anledning til skumlerier over at de favoriserede deres egne standsfæller i f.eks. skattesager.

I modsætning til stort set alle andre sognekommuner efter 1970 oplevede Munkebo ikke centraliseringen og den længere afstand til rådhuset og politikerne, som nu ikke længere alle var fra lokalsamfundet. Og på trods af befolkningsvæksten omkring 1960, som dog hurtigt stabiliserede sig, har Munkebo bevaret sit tætte præg, hvor politikerne færdes lyslevende blandt os som i gamle dage. Og når flertallet, i modsætning til tidligere, i dag modtager ydelser fra det offentlige i forskelligt omfang, er gamle dages mistænksomhed og kontrol med naboen væk.

Men nu er tiden så kommet og det er vores tur til at skulle igennem en mental omstillingsproces. Alt tyder dog på at den lokale identitet lever godt i de sognekommuner, der blev sammenlagt i 1970. Så kommunen forgår, men Munkebo består.